

Kronika naukowa

Archiwum: miejsce pamięci – pamięć miejsca

Konferencja w Zielonej Górze 14-15 maja 2025 r.

Konferencja „Archiwum: miejsce pamięci – pamięć miejsca”, która odbyła się w Zielonej Górze w dniach 14–15 maja 2025 r., była wydarzeniem o wyjątkowo interdyscyplinarnym i integrującym charakterze. Jej współorganizatorami byli: Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Cypriana Norwida, Archiwum Państwowe w Zielonej Górze oraz Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Zielonogórskiego. Była to druga edycja cyklu „Region w dialogu. Zintegrowane badania nad Ziemią Lubuską”. Spotkanie zgromadziło niemal czterdziestu prelegentów z różnych ośrodków akademickich i instytucji kultury, a także archiwistów, muzealników, bibliotekarzy, duchownych i edukatorów. Konferencja wpisała się w szerszy nurt zwrotu archiwalnego w humanistyce i była odpowiedzią na potrzebę refleksji nad pamięcią miejsca, dziedzictwem kulturowym regionu oraz wyzwaniem związanym z ochroną i popularyzacją spuścizny zdeponowanej zarówno w archiwach państwowych, jak i prywatnych.

Już podczas otwarcia spotkania w Bibliotece Norwida, wybrzmiało poczucie wspólnoty i odpowiedzialności za zachowanie dziedzictwa regionu – zarówno tego sprzed 1945 r., jak i powojennego. Podkreślano wagę współpracy międzyinstytucjonalnej i międzypokoleniowej, a także rolę archiwów jako aktywnych uczestników procesu budowania tożsamości lokalnej. Wystąpienia inauguracyjne, m.in. prof. Małgorzaty Mikołajczak i rektora UZ prof. Wojciecha Strzyżewskiego, podkreślały, że archiwa nie są wyłącznie skarbcami dokumentów, ale żywym laboratorium pamięci, w którym przeszłość spotyka się z teraźniejszością i przyszłością regionu. Wśród referatów wygłoszonych pierwszego dnia szczególne znaczenie miały te ukazujące, jak instytucje archiwalne stają się depozytariuszami pamięci społecznej, a nie tylko urzędowej. Pierwszej sesji zatytułowanej „Lubuskie archiwa: rola, zasoby, znaczenie” przewodził prof. dr hab. inż. Józef Korbicz.

Dr hab. Dariusz Rymar, prof. AJP („Archiwum Państwowe w Gorzowie Wielkopolskim jako depozytariusz pamięci osób fizycznych”) przekonująco pokazał, jak archiwum państwowe przekształca się w instytucję zaufania publicznego, otwartą na spuścizny po działaczach *Solidarności*, rodzinach przesiedleńców, naukowcach, osobach represjonowanych i żołnierzach AK. Przykłady przekazanych archiwaliów – od grypsów więziennych, przez listy z obozów koncentracyjnych, po fotografie i dokumenty rodzinne – unaocznili, jak materia-

ły osobiste uzupełniają oficjalny obraz przeszłości i stają się kluczem do zrozumienia przemian społecznych regionu. Referat ten wzbudził refleksję nad rolą archiwów, pokazując, jak działania takie jak „Dzień Darczyńcy” czy akcja „Archiwa Rodzinne Niepodległej” integrują społeczność wokół idei ochrony dziedzictwa i budują zaufanie do instytucji publicznych.

W powyższą problematykę wpisał się także referat ks. dr. hab. Roberta Kufla („O roli Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze w zachowaniu pamięci historycznej”) przypominający, że archiwum diecezjalne gromadzi nie tylko dokumenty parafialne, ale również spuścizny po duchownych, materiały kresowe i archiwalia ewangelickie. Szczególną rolę pełni tu Archiwum Kresowe, będące zarówno zespołem archiwalnym, jak i serwisem internetowym, gromadzącym i udostępniającym materiały dotyczące przeszłości kresowian. R. Kufel akcentował, że archiwa kościelne są ważnym partnerem dla archiwów państwowych, a ich działalność edukacyjna i popularyzatorska – realizowana we współpracy ze stowarzyszeniami i poprzez digitalizację zbiorów – inspirowe do samodzielnej pracy z dokumentami i popularyzuje wiedzę historyczną. Archiwa kościelne pełnią rolę pomostu między różnymi tradycjami i pamięciami lokalnymi, a ich otwartość na współpracę wzmacnia integrację regionalną.

Dwa powyższe wystąpienia prezentowały nie tylko zasoby, ale również procesy pozyskiwania i zabezpieczania prywatnych archiwaliów, które – jak podkreślano – są kluczowym źródłem do badań nad społecznymi przemianami regionu. Przykłady przekazanych spuścizn po działaczach opozycji, rodzinach o bogatej historii czy naukowcach unaoczniały, jak bardzo dokumenty osobiste uzupełniają oficjalny obraz przeszłości. Zwracano uwagę, że archiwa stają się instytucjami zaufania publicznego, godnymi przechowywania rodzinnych skarbów, a ich rola w animowaniu społecznej pamięci stale rośnie.

Ważnym akcentem była prezentacja dra Marcina Maciejewskiego („Archiwum Uniwersytetu Zielonogórskiego świadectwem kultury, tradycji i dorobku naukowego Uniwersytetu oraz jego prawnych poprzedników”) ukazująca, jak archiwizacja dokumentacji studenckiej, naukowej i organizacyjnej wspiera nie tylko zachowanie ciągłości instytucjonalnej, ale także badania nad nostryfikacją dyplomów i historią szkolnictwa wyższego. Referent wskazał wyzwania związane z digitalizacją i udostępnianiem tych zasobów oraz rolę archiwum w budowaniu tożsamości i integracji uczelni oraz regionu, a także zwrócił uwagę na praktyczne wyzwania digitalizacji i udostępniania zasobów. To wystąpienie wyraźnie ukazało, jak archiwa uczelniane mogą być ważnym ogniwem w sieci lokalnych miejsc pamięci oraz narzędziem wzmacniania tożsamości społecznej.

Dr Przemysław Bartkowiak („Zbiory regionalne WiMBP im. Cypriana Norwida w Zielonej Górze jako źródło badawcze do archiwizacji życia mieszkańców Ziemi Lubuskiej”) przedstawił materiały gromadzone przez Bibliotekę Norwida – od czasopism, pamiętników osadników, ksiąg adresowych i kronik po mapy, dokumenty życia społecznego, kartografię, ikonografię czy etykiety winiarskie. P. Bartkowiak podkreślił, że digitalizacja nie tylko chroni materiały przed degradacją, ale także demokratyzuje dostęp do źródeł i otwiera nowe możliwości badawcze. Współpraca z innymi instytucjami umożliwia łączenie kolekcji i poszerzanie dostępności zasobów. Referat ten był ważny, ponieważ pokazywał, jak biblioteka staje się centrum edukacyjnym.

Szerokie spektrum zasobów Instytutu Pamięci Narodowej przybliżył mgr Krzysztof Mazur („Nie tylko akta bezpieki. Znaczenie archiwum IPN dla badań nad regionem”), któ-

ry wskazał, że IPN gromadzi również akta wymiaru sprawiedliwości, urzędów, instytucji, materiały dotyczące zbrodni wojennych i okupacyjnych, a także coraz liczniejsze kolekcje prywatne. K. Mazur podkreślał znaczenie działań edukacyjnych i projektów digitalizacyjnych IPN oraz rosnącą rolę kolekcji prywatnych i współpracy z mieszkańcami regionu w ramach projektów takich jak „Archiwum Pełne Pamięci”, które pozwala pozyskiwać dokumenty, fotografie, listy i pamiątki rodzinne związane z losami mieszkańców regionu.

Ważnym merytorycznie i oryginalnym wystąpieniem był referat ks. prof. Andrzeja Draguły („Święci, błogosławieni i kandydaci do wyniesienia na ołtarze związani z Ziemią Lubuską w pamięci Kościoła lokalnego”). A. Draguła wprowadził pojęcie „ikonicznej teologii pamięci” i analizował rolę obrazów kultowych, portretów świętych i błogosławionych w budowaniu lokalnej tożsamości. Wizerunki nie tylko utrwalają pamięć o postaciach historycznych, ale także stają się narzędziem kształtowania wyobraźni religijnej i wspólnotowej. Referat pozwolił zrozumieć, jak pamięć religijna i kulturowa splatają się w praktykach wspólnotowych i jak archiwa mogą być przestrzenią dialogu między przeszłością a teraźniejszością.

W sesji popołudniowej pod hasłem: „Lubuskie archiwa: status i potencjał” wybrzmiały tematy regulacji prawnych, rozproszenia zasobu oraz wyzwań związanych z digitalizacją dziedzictwa regionalnego. Mgr Beata Grelewicz („Regulacje prawne dotyczące archiwów i ich wpływ na stan zachowania zasobu na przykładzie Archiwum Państwowego w Zielonej Górze”) poddała analizie system prawny kształtujący strukturę i dostępność zasobów archiwalnych w Polsce, wskazując na rozproszenie kompetencji między liczne instytucje i trudności w integracji baz danych. Referentka akcentowała znaczenie współpracy z organizacjami społecznymi i działania na rzecz pozyskiwania spuścizn, m.in. kolekcji po Jerzym Pileckim, Eugeniuszu Kurzawie, czy archiwaliów przekazanych przez Lubuską Rodzinę Katyńską, Związek Sybiraków czy NSZZ *Solidarność*.

Dr hab. prof. PK Krzysztof Wasilewski skupił się na fenomenie cyfryzacji jako wyzwania technologicznego, społecznego i kulturowego („Cyfryzacja dziedzictwa Ziemi Lubuskiej – uwarunkowania teoretyczne i praktyczne”). Prelegent rozróżnił „cyfrowe bliźniaki” (*digital twins*) – cyfrowe kopie materialnych obiektów kultury – od „born digital”, czyli dokumentów powstałych wyłącznie w formie cyfrowej, podkreślając, że przyszłe pokolenia będą badały współczesność niemal wyłącznie przez pryzmat tych materiałów. Zwracał uwagę na rolę laboratoriów humanistyki cyfrowej oraz potrzebę współpracy międzysektorowej w procesie utrwalania i udostępniania dziedzictwa cyfrowego.

Z kolei dr Ilona Czechowska („Potencjał materiałów archiwalnych w dydaktyce języka polskiego i niemieckiego jako obcego – na przykładzie Archiwum im. Karła Dedeciusa przy *Collegium Polonicum* w Słubicach”) wniosła do konferencji perspektywę badań nad archiwami literackimi i rolę spuścizn twórców w kształtowaniu pamięci kulturowej regionu. W wystąpieniu skupiła się na praktykach gromadzenia, opracowywania i udostępniania archiwaliów związanych z działalnością literatów, tłumaczy i animatorów życia kulturalnego. Podkreśliła, jak istotne jest nie tylko zabezpieczanie rękopisów, korespondencji czy materiałów warsztatowych, ale również aktywne wykorzystywanie tych źródeł w edukacji oraz w projektach popularyzatorskich i translatorskich. Zdaniem I. Czechowskiej archiwa literackie – zarówno instytucjonalne, jak i prywatne – mogą być przestrzenią dialogu międzypokoleniowego i międzykulturowego, a praca z oryginalnymi dokumentami inspirowe

młodych badaczy oraz pozwala odkrywać mniej znane wątki historii regionu. Wskazała także na znaczenie współpracy między archiwistami, literaturoznawcami i tłumaczami, co sprzyja lepszemu zrozumieniu dziedzictwa literackiego Ziemi Lubuskiej oraz budowaniu jego trwałej obecności w świadomości społecznej.

O narzędziach cyfrowych i nowoczesnych metodach udostępniania archiwaliów mówił dr Grzegorz Ostrowski („Serwis Szukajwarchiwach.gov.pl jako baza danych w badaniach naukowych i genealogicznych”), prezentując portal szukajwarchiwach.gov.pl jako platformę integrującą elektroniczne inwentarze i cyfrowe kopie materiałów archiwalnych z całej sieci archiwów państwowych i instytucji partnerskich. G. Ostrowski podkreślał znaczenie retrokonwersji, integracji baz danych oraz możliwości tagowania i indeksowania jednostek archiwalnych przez użytkowników, co zwiększa dostępność zasobów i pozwala budować społeczność badaczy.

Popołudniowe obrady pierwszego dnia konferencji toczyły się w dwóch równoległych sekcjach analizujących dziedzictwo archiwalne z różnych perspektyw – od zbiorów prywatnych i rodzinnych po archiwalne świadectwa społeczne, instytucjonalne i kulturowe. W sekcji „Archiwa prywatne, osobiste, rodzinne”, prowadzonej przez dr hab. prof. UZ Ewę Pasterniak-Kobyłęcką wstępnie podkreślono, że ten rodzaj zbiorów jest kluczowym, choć często niedocenianym źródłem dla badań nad tożsamością regionu i może stanowić przeciwwagę dla oficjalnych narracji historycznych. Referat prof. dr hab. Grażyny Barbary Szewczyk zatytułowany „Spuścizna niemieckiego pisarza, poety i historyka literatury Eberharda Hilschera w Muzeum Regionalnym w Świebodzinie i w prywatnym archiwum” ukazał, jak rozproszenie materiałów może utrudniać badania, ale jednocześnie pozwala na wielostronne spojrzenie na biografię i twórczość pisarza. Dr Joanna Wawryk przedstawiając temat: „Znaczące marginalia z osobistego archiwum Janusza Koniusza” zwróciła uwagę na znaczenie prywatnych notatek i korespondencji dla badań nad biografią oraz procesem twórczym. Referat dobrze pokazał, jak materiały z pozoru drugorzędne mogą stać się kluczem do zrozumienia środowiska literackiego i sieci relacji twórcy. W kolejnym wystąpieniu, przygotowanym przez dr Katarzynę Grabias-Banaszewską („Prywatne archiwum jako dziedzictwo kulturowe”), wykorzystany został przykład zbioru odnalezionego po Antoninie Żulik. Prelegentka zwróciła uwagę na problem nieświadomości społecznej dotyczącej wartości domowych archiwów i na zagrożenia wynikające z ich marginalizacji. Z kolei dr Magdalena Pokrzyńska („Człowiek i jego epoka. Analiza prywatnego archiwum Sylwestra Kowalskiego”), pokazała, jak życie „zwykłego człowieka” może stać się cennym źródłem do badań nad codziennością, przemianami społecznymi i krajobrazem kulturowym regionu.

W prezentacji „Zdjęcia z Kresów, dokumenty z Iranu, pamiątki z Afryki, listy z Syberii... Archiwa rodzinne jako trzon wystawy stałej w MZL. *Rok 1945 i pierwsze powojenna lata na Ziemi Lubuskiej*” dr Anitta Maksymowicz omówiła wykorzystanie rodzinnych archiwów: zdjęć, dokumentów i pamiątek – jako trzonu wystawy stałej w Muzeum Ziemi Lubuskiej. Podkreśliła, jak indywidualne biografie i losy rodzinne mogą być wplecione w narrację muzealną i jak depozyty oraz dary od osób prywatnych wzbogacają ekspozycje historyczne. Ostatnia w tej sekcji dr Aneta Narolska przybliżyła temat „Nostalgia Sorauerów. Od indywidualnych wspomnień do kultury pamięci”, pokazując, jak indywidualne wspomnienia i archiwa rodzinne mogą przechodzić w szerszy obieg kulturowy i stawac

się elementem lokalnej kultury pamięci. Referat ciekawie łączył perspektywę mikrohistorii z refleksją nad przemianami modeli przekazu międzypokoleniowego.

Podczas obrad drugiej sekcji – „Archiwalne świadectwa”, prowadzonej przez prof. dra hab. Andrzeja Saksona, mówca zaakcentował we wprowadzeniu, że świadectwa archiwalne mogą być nie tylko źródłem faktograficznym, ale także narzędziem odkrywania nowych wątków w historii społecznej i kulturowej. Jako pierwszy wystąpił dr hab. prof. AJP Piotr J. Krzyżanowski, który w referacie „Romowie na Ziemi Lubuskiej i ich wybitni przedstawiciele w regionalnych zbiorach archiwalno-bibliotecznych” zwrócił uwagę na problem niedostatecznej obecności tej mniejszości w oficjalnych archiwach i zbiorach bibliotecznych. Prelegent podkreślił potrzebę intensyfikacji badań oraz działań dokumentacyjnych, pozwalających zachować i lepiej upowszechnić dziedzictwo Romów w regionie, wskazując, że dotychczasowe zbiory nie oddają w pełni ich roli i wkładu w historię Ziemi Lubuskiej.

Dr Małgorzata Bukiel przedstawiła genezę, strukturę i znaczenie zbiorów dotyczących regionu lubuskiego gromadzonych w Instytucie Zachodnim w Poznaniu („Ziemia Lubuska jako przedmiot pionierskich badań. Archiwalne *lubusiana* w Instytucie Zachodnim”). Już od końca lat 40. XX w. Instytut systematycznie gromadził różnorodne materiały: od dokumentów urzędowych, przez relacje osobiste i pamiętniki, po fotografie, wycinki prasowe i materiały życia codziennego. Zbiory te są nie tylko źródłem do badań nad migracjami i procesami integracyjnymi po 1945 r., ale także pozwalają analizować kształtowanie się nowej tożsamości społecznej oraz relacje polsko-niemieckie w regionie. M. Bukiel podkreśliła, że archiwalne *lubusiana* są aktywnie wykorzystywane w badaniach naukowych i projektach edukacyjnych, stanowiąc ważny fundament dla tożsamości regionalnej i dalszych interdyscyplinarnych badań nad dziedzictwem Ziemi Lubuskiej.

Kolejne wystąpienie dr Aliny Polak-Woźniak dotyczyło elit społecznych Zielonej Góry w świetle archiwaliów z zasobów Muzeum Ziemi Lubuskiej, wskazując na możliwości, ale i ograniczenia tego typu dokumentacji dla badań prozopograficznych („Elity społeczne Zielonej Góry w świetle archiwaliów z zasobów Muzeum Ziemi Lubuskiej”).

Dr Izabela Korniluk w wystąpieniu zatytułowanym „Kartoteka procesów o czary. Archiwalny zbiór o zielonogórskich/grünberskich czarownicach w Archiwum Państwowym w Poznaniu” poruszyła wątek lokalnej historii, ukazując, jak dokumentacja sądowa z epoki nowożytnej pozwala odtworzyć realia społeczno-obyczajowe, mechanizmy stygmatyzacji oraz losy osób uwikłanych w oskarżenia o czary. Prelegentka zwróciła uwagę na potencjał badawczy tego typu archiwaliów dla studiów nad dawnymi praktykami sądowymi i społeczną wyobraźnią, a także na potrzebę dalszego opracowania i popularyzacji tego typu zbiorów, stanowiących istotne, choć często pomijane źródło do dziejów regionu.

Znaczenie zasobów archiwów europejskich dla badań nad dziejami szlachty Środkowego Nadodrza zaprezentował dr hab. prof. UZ Jarosław Kuczer, podkreślając znaczenie transgranicznych kwerend i współpracy międzynarodowej („Rola zasobów archiwów europejskich dla badań nad dziejami szlachty Środkowego Nadodrza”). Wystąpienie wykazało potencjał, ale i trudności związane z korzystaniem z rozproszonych źródeł.

Na zakończenie dr hab. Daniel Koteluk omówił likwidację taboru Lubuskiej Kolei Regionalnej w latach 90. XX w. w świetle zasobu Archiwum Państwowego w Zielonej Górze, pokazując, jak archiwalia mogą służyć do odtwarzania procesów gospodarczych

i infrastrukturalnych regionu („Likwidacja taboru kolejowego Lubuskiej Kolei Regionalnej w l. 90. XX w. w świetle zasobu Archiwum Państwowego w Zielonej Górze”).

Obrady obu sekcji zakończyły się ożywioną dyskusją, której uczestnicy zwracali uwagę na potrzebę dalszego opracowywania i udostępniania archiwaliów prywatnych i instytucjonalnych oraz na wyzwania związane z ochroną i popularyzacją dziedzictwa regionu.

Deбата panelowa po przerwie stanowiła jeden z najważniejszych momentów całej konferencji. Zgromadziła kluczowych przedstawicieli środowisk archiwistycznych, naukowych i instytucji kultury, w tym prof. Andrzeja Saksona (Instytut Zachodni), prof. Dariusza Rymara (Archiwum Państwowe w Gorzowie Wielkopolskim), prof. Krzysztofa Wasilewskiego (Politechnika Koszalińska), mgr Beatę Grelewicz (Archiwum Państwowe w Zielonej Górze). Debatę prowadziła prof. dr hab. Małgorzata Mikołajczak. Dyskusja koncentrowała się na roli archiwów w zachowaniu i animowaniu pamięci regionu, a także na wyzwaniach stojących przed instytucjami archiwalnymi w kontekście zmian społecznych, technologicznych i kulturowych. Paneliści zgodnie podkreślali, że archiwa – zarówno państwowe, społeczne czy kościelne – są dziś nie tylko miejscem przechowywania dokumentów, ale aktywnym narzędziem integracji społecznej, edukacji obywatelskiej i budowania dialogu międzypokoleniowego. Podnoszono również kwestie popularyzacji i edukacji archiwalnej. Wskazywano konieczność aktywnego wykorzystywania archiwaliów w projektach edukacyjnych, warsztatach, działaniach popularyzatorskich oraz w codziennej pracy z młodzieżą i społecznościami lokalnymi. Zwracano uwagę na potrzebę łączenia perspektywy historycznej z nowoczesnymi narzędziami badawczymi oraz na rolę współpracy między instytucjami naukowymi, archiwalnymi i lokalnymi społecznościami dla zachowania i twórczego rozwijania dziedzictwa regionu. Debatę unaoczniała, że przyszłość archiwistyki i badań nad pamięcią regionu wymaga zarówno ochrony zasobów, jak i twórczego, interdyscyplinarnego podejścia do ich wykorzystania w nauce, kulturze i edukacji.

Drugi dzień konferencji przyniósł pogłębioną analizę praktyk pamięci i tożsamości regionu w świetle zasobów archiwalnych, a także spektrum referatów dotyczących archiwów prywatnych, literackich i społecznych oraz praktyk pamięci w środowiskach mniejszościowych i twórczych. Dzień ten był poświęcony wielowymiarowej refleksji nad pamięcią regionu, społeczności i instytucji Ziemi Lubuskiej. W trzech blokach tematycznych swoje wystąpienia zaprezentowali przedstawiciele różnych dyscyplin i instytucji, a ich dopełnieniem były dyskusje oraz wizyta studyjna w Archiwum Państwowym w Zielonej Górze.

Podczas prowadzonych przez prof. dr hab. Magdalenę Steciąg obrad plenarnych skupiono się na relacjach pomiędzy pamięcią miejsca, mieszkańcami regionu a praktykami upamiętniania. Dr hab. prof. AJP Beata Orłowska w referacie „Rodzinna historia mówiona jako forma pedagogiki pamięci” pokazała, jak opowieści rodzinne i przekaz międzypokoleniowy stają się narzędziem edukacji historycznej, ale również podstawą budowania wspólnoty lokalnej oraz kształtowania tożsamości młodszych pokoleń. Zwróciła uwagę na rolę rodzinnej narracji w procesie osvajania trudnych doświadczeń przesiedleń, migracji i adaptacji na Ziemiach Zachodnich.

Rolę archiwów w edukacji historycznej i społecznej wyeksponowała prof. Bogumiła Burda w wystąpieniu zatytułowanym „Zasoby Archiwum Państwowego w Zielonej Górze i możliwości wykorzystania w edukacji historycznej”. Prelegentka nie ograniczyła się do prezentacji zasobów archiwum, lecz skupiła się na praktycznych aspektach wykorzy-

stania archiwaliów w dydaktyce i budowaniu świadomości historycznej młodego pokolenia. Podkreśliła, że archiwa mogą być miejscem aktywnej edukacji, a nie jedynie biernego przechowywania dokumentów. Przedstawiła konkretne przykłady warsztatów i lekcji archiwalnych, w których uczniowie i studenci pracują z oryginalnymi dokumentami, ucząc się krytycznego myślenia, analizy źródeł oraz rozumienia lokalnego dziedzictwa. Zwróciła uwagę na potrzebę współpracy archiwów z nauczycielami i szkołami w celu rozwijania nowoczesnych, angażujących metod nauczania historii. Prof. Burda zaakcentowała również rolę archiwów jako przestrzeni dialogu międzypokoleniowego, gdzie spotykają się doświadczenia różnych grup społecznych, a praca z dokumentami staje się impulsem do refleksji nad własną tożsamością i miejscem w historii regionu. Wskazała, że archiwalia mogą być wykorzystywane nie tylko w edukacji formalnej, ale także w działaniach popularyzatorskich, projektach obywatelskich i inicjatywach lokalnych, które wzmacniają więź mieszkańców z ich miejscem zamieszkania i przeszłością.

Dr Marta Bąkiewicz w referacie „Pamięć o Odrze zapisana w pamiętnikach, reportażach i podcastach” pokazała funkcjonowanie rzeki Odry jako osi narracyjnej i symbolicznej w literaturze, reportażu i nowych mediach. Analizując pamiętniki osadników, współczesne reportaże oraz audialne formy przekazu, zwróciła uwagę na zmieniające się obrazy Odry – od granicy, przez przestrzeń codzienności, po element tożsamości zbiorowej. Z kolei dr Barbara Curzytek zaproponowała refleksję nad relacją pomiędzy źródłami („Źródła pisane a pamięć ustna. Rola przekazów ustnych w kształtowaniu się tożsamości kultur mniejszościowych”). Podkreśliła rolę przekazów ustnych – zwłaszcza w środowiskach mniejszościowych – w kształtowaniu tożsamości kulturowej, a także w uzupełnieniu i korekcie oficjalnych narracji zapisanych w dokumentach. Postulowała potrzebę zachowania i dokumentowania tych świadectw jako cennego elementu dziedzictwa regionu. Po tej sesji odbyła się ożywiona dyskusja, podczas której uczestnicy dzielili się doświadczeniami i spostrzeżeniami na temat metod badania i upamiętniania lokalnych historii.

Drugą część obrad „Pamięć regionu: społeczność” moderowała mgr Beata Grelewicz. W tym bloku dr Dorota Szagun przeanalizowała, jak *Geranium* Katarzyny Grabias-Banaszewskiej aktywuje pamięć zbiorową przesiedleńców z perspektywy lingwistyki pamięci, a literatura może stawać się narzędziem rekonstrukcji i przepracowania doświadczeń migracyjnych („*Geranium* Katarzyny Grabias-Banaszewskiej jako literackie aktywowanie pamięci zbiorowej przesiedleńców. Z perspektywy lingwistyki pamięci”). W kolejnym wystąpieniu referent Maciej Kuczyński w imieniu Wiktorii Gawłowicz przybliżył „krajobraz pamięci” osadników na Ziemiach Zachodnich, rekonstruując codzienność i mentalność pierwszych powojennych mieszkańców na podstawie pamiętników z 1957 r.

Referat przygotowany przez dr Natalię Gorzkiewicz i dr Edytę Chrobaczynską-Plucińską zatytułowany został „Sprawczość i zaangażowanie kobiet w systemach niedemokratycznych na przykładzie Komisji Kobiecej KC PZPR i działalności kobiet lubuskich w regionie ZZiP”. N. Gorzkiewicz ukazała, jak archiwalne źródła pozwalają odkrywać często pomijane w głównym nurcie historii aspekty aktywności kobiet, ich sieci wsparcia i formy uczestnictwa w życiu społecznym i politycznym regionu.

Dr hab. prof. UZ Katarzyna Węgorowska w wystąpieniu pt. „Spuścizna Regionu Kozła w archiwum Pracowni Dziedzictwa Ludowego i Tradycji Regionalnych Uniwersytetu Zielonogórskiego” przedstawiła, jak lokalna tradycja, folklor i dziedzictwo kulturowe są do-

kumentowane, opracowywane i przekazywane kolejnym pokoleniom, a także jak archiwizacja tych materiałów wspiera budowanie tożsamości regionalnej. Dr Joanna Marciniszyn w referacie „Koperty dowodowe jako cenne źródło informacji o tożsamości mieszkańców Ziemi Lubuskiej. Potencjał metody prozopograficznej w badaniach archiwalnych” pokazała, jak wykorzystanie tej dokumentacji umożliwia prowadzenie badań nad strukturą społeczną regionu. Zaznaczyła, że dzięki analizie kopert dowodowych można odtworzyć indywidualne życiorysy, prześledzić ruchy migracyjne oraz zrozumieć procesy przemian społecznych na Ziemi Lubuskiej.

Trzeci blok tematyczny, „Pamięć regionu: kultura, edukacja, instytucje”, prowadzony przez prof. dr hab. Bogumiłę Burdę, skupiał uwagę na roli mediów, instytucji kultury i edukacji w utrwalaniu pamięci regionalnej. Prof. dr hab. Marta Ruszczyńska („Kryminał na łamach ‘Gazety Zielonogórskiej’”) dowodziła, że literatura popularna odzwierciedla i współtworzy lokalną rzeczywistość, a prasa staje się archiwum społecznych lęków, marzeń i wartości. Dr Piotr Prusinowski omówił znaczenie dokumentacji artystycznej spektakli Lubuskiego Teatru w Zielonej Górze jako archiwalnego źródła wiedzy o życiu kulturalnym miasta i regionu („Zachować pamięć o najbardziej ulotnej ze sztuk... Dokumentacja artystyczna spektakli w zbiorach archiwalnych Lubuskiego Teatru w Zielonej Górze”). Mgr Magdalena Turska w referacie „Analiza „Arsenału Gorzowskiego” jako archiwalnego już czasopisma regionalnego i kulturotwórczego” przedstawiła pismo będące istotnym elementem dziedzictwa lokalnego, kształtujące i dokumentujące życie artystyczne oraz społeczne Gorzowa Wielkopolskiego. Czasopismo było nie tylko źródłem informacji o wydarzeniach kulturalnych, ale również narzędziem integrującym środowisko twórcze i wzmacniającym tożsamość regionalną.

Dr Małgorzata Szymczak w referacie „Oferta edukacyjna archiwów i możliwości jej adaptacji w edukacji historycznej” przedstawiła różnorodne formy współpracy archiwów z nauczycielami i szkołami. Zwróciła uwagę na to, jak archiwalia mogą wzbogacać proces dydaktyczny, a także jak elastyczna oferta edukacyjna archiwów pozwala na lepsze dostosowanie zajęć do potrzeb uczniów i nauczycieli. Podkreśliła, że takie działania nie tylko popularyzują wiedzę o historii, ale również wspierają rozwój kompetencji źródłowych oraz budują pozytywny wizerunek archiwów jako partnera w edukacji.

Dr Elżbieta Gazdecka w referacie „Korzystanie z dorobku przeszłości w organizacji NGO”) omówiła, w jaki sposób organizacje pozarządowe w swojej codziennej działalności mogą sięgać do archiwalnych zasobów i tradycji. Szczególną uwagę poświęciła roli archiwów społecznych oraz inicjatyw oddolnych, które umożliwiają zachowanie, a także aktywne wykorzystywanie lokalnego dziedzictwa w projektach edukacyjnych, kulturalnych czy obywatelskich. Podkreśliła, że takie działania wzmacniają tożsamość wspólnoty i sprzyjają budowaniu zaangażowania społecznego wokół historii regionu.

Po tej sesji uczestnicy konferencji udali się z wizytą studyjną do Archiwum Państwowego w Zielonej Górze, gdzie zaprezentowano wybrane zasoby i omówiono praktyczne aspekty pracy archiwalnej.

Ostatnia część obrad była poświęcona tożsamości regionu w świetle zasobów archiwalnych. Dr hab. prof. UZ Tomasz Nodzyński w referacie „Archiwum ‘Nadodrza’ – zapis pracy opiniotwórczego lubuskiego czasopisma” przedstawił dokumentację tego dwutygodnika społeczno-kulturalnego jako cenne źródło do badań nad rozwojem regionalnych środowisk opiniotwórczych. Podkreślił, że archiwum pisma pozwala prześledzić procesy

kształtowania się tożsamości Ziemi Lubuskiej, a także integracji lokalnych elit intelektualnych i artystycznych wokół wspólnych idei i wartości. Dr hab. prof. UZ Anna Wojciechowska („Nadodrże” jako świadectwo budowania tożsamości regionu (perspektywa językoznawcza)”) przeanalizowała język i styl czasopisma pod kątem odzwierciedlenia procesu kształtowania się regionalnej tożsamości. Skupiła się na sposobach, w jakie środki językowe i strategie komunikacyjne redakcji wpływały na integrację mieszkańców oraz budowanie poczucia wspólnoty wśród odbiorców „Nadodrza”, dowodząc, że pismo to było ważnym narzędziem formowania lokalnej świadomości i wartości.

Dr Paweł Kalisz przedstawił analizę spuścizn przechowywanych w archiwum państwowym, ukazując ich wartość dla badań nad historią regionu („Świadectwa przeszłości w spuściznach zasobu Archiwum Państwowego w Zielonej Górze”), a dr Krystian Saja („Ziemia Lubuska w propagandzie Polskich Kronik Filmowych z lat 1945–1956”), ukazał, jak materiały audiowizualne kształtowały wyobrażenia o regionie w powojennej Polsce. Konferencję zakończyła dyskusja podsumowująca oraz oficjalne zamknięcie obrad.

Zielonogórska konferencja dowiodła, że archiwa są nie tylko skarbcem dokumentów, lecz także dynamiczną przestrzenią interpretacji, edukacji i budowania tożsamości. Wystąpienia i dyskusje unaocznili, że przyszłość badań nad Ziemią Lubuską wymaga zarówno ochrony zasobów archiwalnych, jak i twórczego podejścia do ich wykorzystania w nauce, kulturze i edukacji. Obrady były ważnym forum wymiany doświadczeń i prezentacji najnowszych badań, a także impulsem do refleksji nad nowymi wyzwaniami archiwistyki, digitalizacji i popularyzacji wiedzy o historii regionu. Konferencja nie ograniczała się do prezentacji instytucjonalnych doświadczeń. Wiele wystąpień ukazywało archiwum jako przestrzeń spotkania różnych form pamięci: od oficjalnych dokumentów, przez archiwa rodzinne, po literackie i osobiste. Szczególnie mocno wybrzmiał temat archiwów literackich i prywatnych, które – poprzez marginalia, korespondencję czy pamiętniki – pozwalają odtworzyć sieci relacji i wpływów w środowisku kulturalnym regionu. Analizowano, jak przekazy ustne, opowieści rodzinne i wspomnienia stają się nieformalnym archiwum pamięci, szczególnie tam, gdzie brak pisemnych źródeł historycznych. Przykłady z regionu lubuskiego pokazały, że pamięć mówiona jest kluczowa dla zachowania dziedzictwa społeczności przesiedleńczych i mniejszościowych.

Warto podkreślić, że wyżej wymienione referaty nie tylko prezentowały zasoby czy praktyki archiwalne, ale wносиły nowe, autorskie ujęcia i metody badawcze, które mogą być inspiracją dla kolejnych projektów naukowych i popularyzatorskich. Pokazywały, jak archiwa i instytucje pamięci mogą być przestrzenią współpracy, edukacji oraz twórczego dialogu między różnymi grupami społecznymi i pokoleniami. Dzięki temu konferencja stała się platformą dialogu i inspiracji dla środowisk zajmujących się dziedzictwem regionu lubuskiego.

W Zielonej Górze spotkali się przedstawiciele różnych instytucji i środowisk, a interdyscyplinarny charakter sesji pozwolił na wymianę doświadczeń i pogłębioną refleksję nad dziedzictwem regionu. Współpraca organizatorów i partnerów, sprawna logistyka oraz otwartość na głos uczestników sprawiły, że konferencja była wydarzeniem ważnym i inspirującym dla dalszych badań oraz inicjatyw popularyzujących pamięć o Ziemi Lubuskiej.

Natalia Gorzkiewicz

ORCID: 0000-0003-2817-6721

NASZE WYDAWNICTWA

INSTYTUT ZACHODNI
ul. Mostowa 27, 61-854 Poznań
tel. +61 852 28 54
fax +61 852 49 05
e-mail: wydawnictwo@iz.poznan.pl

Nazista – architekt – fotograf **Fotografie z kolekcji Alfreda Mensebacha**

Artur Michalak, Bogumił Rudawski (oprac.)

seria: Documenta Occupationis t. XIX

Poznań 2024, 139 ss.

Format: album 23x24 cm

Oprawa: twarda

Alfred Mensebach znany jest przede wszystkim jako autor zdjęć dokumentujących burzenie Warszawy podczas Powstania Warszawskiego. Będąc członkiem *Technische Nothilfe*, brał on udział w niszczeniu polskiej stolicy. Od 1943 r. do końca wojny Niemiec mieszkał w Lesznie w ówczesnym Kraju Warty, gdzie prowadził własną pracownię architektoniczną. Jako „dyplomowany architekt” przygotowywał plany nazistowskiej przebudowy Krotoszyna oraz opracował projekt kompleksu szkół zawodowych w Soczewce. Jako amator fotografii często fotografował swoją działalność i miejsca, w których mieszkał, a zdjęcia te, opracowywane na specjalnych kartach dokumentacyjnych, stały się podstawą obszernej kolekcji fotograficznej.

Życiowe losy oraz niszczycielska, architektoniczna i fotograficzna działalność Mensebacha opisane zostały we wprowadzeniu do książki. Ponadto autorzy usystematyzowali w pięciu rozdziałach oraz aneksie fotograficzną spuściznę Mensebacha, dokonując wyboru ponad 100 fotografii do tomu. Oprócz wyjątkowo cennych zdjęć z niszczenia Warszawy w 1944 r. znajdują się tam fotografie oraz karty dokumentujące prezentację makiet architektonicznych projektu kompleksu w Soczewce oraz nazistowskie uroczystości w Kraju Warty, w tym otwarcie ośrodka *Hitlerjugend* w Mikstacie i zaprzysiężenie *Volkssturmu* w Lesznie.